

te intervjuima branitelja kao okosnicom. U djelu se nalaze slike i fotografije vezane za Osijek i okolice, počevši od grafike koja prikazuje spaljivanje Sulejmanova mosta na Dravi kod Osijeka 1664., austrijske vojne mape iz 18. stoljeća s lokacijom "Rosinska bara" (drugi naziv za Rosinjaču), tlocrtne karte Osijeka te slike grada iz sedamdesetih godina XX. stoljeća, fotografije iz Domovinskoga rata, prikaze novinskih članaka iz *Glasa Slavonije*, zemljovid s nepotpunim prikazom odnosa snaga na bojišnici jugoistočno od Osijeka te "zamrznute" prizore iz videosnimke izvlačenja poginulih pripadnika 106. brigade HV-a. U knjizi nema podataka o autorima. Izvori i literatura nisu korišteni. Specifičnost ovoga izdanja jest što je prva knjiga iz tematike Domovinskoga rata u zvučnom izdanju (na CD-u), čime je prilagođena za slijepe i gluhoslijepe osobe.

Ukupno gledajući, knjiga govori manje nego dokumentarni film (nastao godinu prije knjige). Uza sve opise i intervjuje donosi manje detalja vezanih za samu akciju izvlačenja i okolnosti stradanja šesnaestorice hrvatskih branitelja. Propuštena je i prilika da se raščisti s kontroverzijama koje postoje glede uzroka koji su doveli do pogibije hrvatskih branitelja. Izdanje knjige bila je dobra prigoda da se to učini. To bi radi stvaranja potpunije slike o slučaju Rosinjača i obrane "nepokorenoga grada" bilo korisnije. Sve iznesene činjenice upućuju na potrebu za jedinstvenim stručnim prikazom cijele obrane Osijeka 1991., gdje bi se dodatno istražilo i na jednom mjestu donijelo sve relevantne činjenice o toj temi.

IVAN MIHANOVIĆ

Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu, ur. Hannes Grandits i Karin Taylor, Srednja Europa, Zagreb, 2013., 410 str.

U studenome 2013. izdavačka kuća Srednja Europa objavila je zbornik radova *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*. Riječ je o prijevodu engleskoga izvornika *Yugoslavia's Sunny Side. A History of Tourism in Socialism (1950s–1980s)* (Budimpešta, 2010.) nastalog na temelju rezultata znanstvenoga projekta *Tourism and Leisure Cultures in Socialist Yugoslavia* (Sveučilište u Grazu, 2005. – 2008.) i znanstvenoga skupa istoga naziva održanog u Grazu 2007. godine. Urednici hrvatskoga izdanja su povjesničari Damir Agičić i Igor Duda, koji su ujedno napisali i predgovor za hrvatsko izdanje.

Zbornik otvara predgovor vodećega povjesničara dokolice Johna K. Waltona "Predgovor: neki konteksti za povijest jugoslavenskog turizma" (str. 9. – 21.), u kojemu autor opisuje zastupljenost i viđenja Jugoslavije u stranim vodičima (poglavito britanskim) od kraja XIX. stoljeća do 1960-ih, na temelju kojih donosi kvantitativnu i kvalitativnu ocjenu turizma u komunističkoj Jugoslaviji. Slijedi uvod uredničkoga dvojca Taylor i Grandits "Turizam i stvaranje socijalističke Jugoslavije. Uvod" (str. 23. – 51.), u kojemu objašnjavaju ulogu turizma u formiranju društva i kulturnoj izgradnji. Smatraju da je turizam kao "područje političke mobilizacije i ekonomskog preuređenja... zrcalio recentne političke i ideološke promjene" (str. 27.).

Radovi su organizirani u tri tematske cjeline. Prva je *Odmor po naredbi*, a otvara je rad hrvatskoga povjesničara Igora Duda "Od radnika do turista. Prava, želje i stvarnost socijalnoga turizma u socijalističkoj Jugoslaviji" (str. 55. – 87.). Autor donosi detaljnu analizu stvaranja socijalnoga turizma u Jugoslaviji, baziranog na razvoju jugoslavenskoga zakonodavstva i primjeni komunističke ideologije. Opisuje napore vlasti da uvjeri radno stanov-

ništvo u potrebu provođenja godišnjega odmora izvan mjesta stanovanja, potom razvoj odmarališta, uvjete boravka u njima i iskustva korisnika. Zaključuje da su odmarališta, bez obzira na sve nedostatke, za velik broj radnika bila jedina mogućnost za odlazak na odmor.

Drugi je rad britanskoga povjesničara Roryja Yeomansa "Od druga do potrošača. Odmor, slobodno vrijeme i ideologija u komunističkoj Jugoslaviji" (str. 89. – 123.). Autor iznosi mišljenje da je "pitanje slobodnog vremena i korištenja odmora bilo izrazito ideološko" (str. 90.), da je jugoslavensko rukovodstvo već 1945. shvatilo društvenu, ideološku i političku važnost turizma. Iznosi primjere omladinskih i dječjih odmarališta, koja su služila za komunističku indoktrinaciju i izgradnju jugoslavenskoga identiteta, ali i za zalječivanje nacionalnih i političkih podjela nastalih kao posljedica zbivanja u Drugom svjetskom ratu. Nadalje opisuje odnos turističkih djelatnika i domicilnoga stanovništva prema stranim turistima te percepciju Jugoslavije i njezina turizma kod tih turista. Turističku karavanu bratstva i jedinstva smatra posljednjim uporištem ideologije i pokušajem "da se živim održe rani idealistički ciljevi jugoslavenskog turizma" (str. 121.) te zaključuje da "poput same ideje jugoslavenskog identiteta, jugoslavenski se turizam kao put prema nacionalnom pomirenju i kao ideološko prosvjetljenje u konačnici raspao pod težinom vlastitih unutarnjih proturječja" (str. 121.).

Cjelinu zaključuje rad povjesničara Igora Tchoukarinea "Jugoslavenski put do međunarodnog turizma. Otvaranje, decentralizacija i propaganda u prvoj polovici 1950-ih" (str. 125. – 154.), koji opisuje proces prepoznavanja Jugoslavije kao turističkoga odredišta što je bilo povezano sa "sociopolitičkom reorganizacijom" države, potom okretanje Jugoslavije prema turistima iz zapadnih zemalja, a u konačnici razmatra stanje cjelokupnog turizma u Jugoslaviji u svjetlu njezinoga međunarodnoga položaja nakon sukoba sa zemljama Istočnoga bloka, gdje zaključuje da "razvoj međunarodnog turizma u Jugoslaviji treba gledati kao izraz ekonomskog pragmatizma i daljnjeg nastojanja integriranja u globalne ekonomske mreže" (str. 151.).

U sljedeću cjelinu – *Turizam i "jugoslavenski san"* – uvode nas etnologinje Nevena Škrbić Alempijević i Petra Kelemen radom "Titovu rodnom selu u pohode. Konstrukcija Kumrovca kao političko-turističkoga odredišta" (str. 157. – 186.). Autorice analiziraju konstrukciju Kumrovca kao političko-turističkoga odredišta u socijalizmu te rasvjetljuju položaj ljudi koji su u na tome radili. Istražuju nastanak i razvoj infrastrukture mjesta, sagledavajući ga u kontekstu sve većega broja posjetitelja i potrebe da se posjetiteljima predstavi značenje Narodnooslobodilačke borbe i progresivnost socijalističke Jugoslavije. Drugomu dijelu rada autorice pristupaju s položaja posjetitelja, analizirajući njihova viđenja posjeta Kumrovcu "kao utjelovljenju jugoslavenske države, kao temeljnom markeru pri definiranju vlastitoga identiteta, kao obveznom dijelu školskoga programa ili, pak, samo kao lako dostupnom i prikladno uređenom izletištu" (str. 159.).

Fenomen kuća za odmor ili vikendica istražuje novinarka i povjesničarka Karin Taylor u radu "Moja vikendica. Kuće za odmor kao idila i investicija" (str. 187. – 223.). Autorica analizira razvoj kulture vikendica od njezinih početaka 1950-ih, kada ih grade istaknuti članovi društva i nositelji vlasti, do kraja 1980-ih, kada ih posjeduju široki slojevi stanovništva. Rad razmatra fenomen vikendica u političkom, ekonomskom i društvenom smislu, ali gleda na nj i kroz prizmu zaštite okoliša i utjecaja koje je imao na arhitekturu i hortikulturu.

Cjelina završava radom profesorice Tehnološkoga sveučilišta u Sydneyu Maje Mikule "Magistrala žudnje. Prekogranični šoping u bivšoj Jugoslaviji (od 1960-ih do 1980-ih)" (str. 225. – 249.). Razmatra se popularnost i utjecaj fenomena "prekograničnog šopinga" na razvoj društva u Jugoslaviji, odnosno kako je cjelokupni razvoj i napredak društva utjecao na popularnost šopinga. Autorica sintetizira njegovu evoluciju, od početka 1960-ih do kraja

1980-ih, otkriva razloge odlaska u “prekogranični šoping” te ga preispituje kao prepoznatljivu kulturni topos popularne kulture i književnosti.

Treću, ujedno posljednju cjelinu – *Turistička ekonomija u transformaciji* – otvara drugi rad Karin Taylor, “Pecanje turista. Turizam i kućna radinost u Biogradu na Moru” (str. 253. – 287.). Autorica uzima Biograd kao studiju slučaja razvoja obalne zajednice i njezina turizma, stavljajući poseban naglasak na razvitak privatnoga sektora i njegovu ulogu i zastupljenost u cjelokupnom turizmu zajednice. Opis započinje 1930-ima, otvaranjem hotela “Ilirija” i velikim planovima za razvoj mjesta, očekujući da Biograd postane “jugoslavenska Nica”. Drugi svjetski rat i prve poslijeratne godine donose stagnaciju turizma, ali već početkom 1950-ih mjesto postaje odredište za socijalni turizam, a krajem desetljeća počinje se profilirati i privatni turizam, koji već 1960-ih ima 35% ukupnog udjela u lokalnom turizmu, što će zadržati sve do kraja komunističkoga razdoblja.

Dragan Popović, suradnik na projektu *Tourism and Leisure Cultures in Socialist Yugoslavia*, autor je rada “Omladinske radne akcije kao ideološki (udarnički) turizam” (str. 289. – 312.), u kojem daje društveno-političko-ideološku kontekstualizaciju omladinskih radnih akcija. One su se prvotno držale specifičnim školama za izgradnju “novog čovjeka” i razvoj socijalističkoga domoljublja, a njihovi glavni zadaci do početka 1960-ih bili su izgradnja autoceste, pruga i industrijskih kompleksa. U drugoj fazi, od 1960-ih do kraja 1980-ih, aktivnosti omladinskih radnih akcija uključivale su pošumljivanje, izgradnju omladinskih rekreativnih centara, arheološka iskapanja, uređivanje riječnih obala. Državno je rukovodstvo tijekom cjelokupnog razdoblja kao njihov cilj imalo izgradnju “novog čovjeka” i industrijalizaciju države, ali – kako naglašava autor – osnovni motiv mladih za sudjelovanje u omladinskim radnim akcijama, već od 1960-ih, bilo je druženje s vršnjacima, stjecanje novih prijateljstava i putovanje, a to je u konačnici rezultiralo stvaranjem udarničkoga turizma.

Drugi rad Igora Dude naslovljen je “Kamo za vikend? Slobodno vrijeme sretnih potrošača, odmorenih radnika i dobrih građana” (str. 313. – 342.). Autor analizira fenomen “vikenda” i vikend-kulture, način na koji ga stanovništvo provodi te kakvim je društvenim promjenama rezultirao. Vikend se u Jugoslaviji “pojavi” 1965., činom zakonskoga akta koji je predviđao 42-satni radni tjedan umjesto dotadašnjega 48-satnog. Takva je zakonska odredba dala radnicima slobodne subote i nedjelje, tj. slobodan vikend, a sve popularniji i dostupniji automobil omogućio je njegovo kvalitetno provođenje. Pojava i potreba daljnjega razvitka vikend-kulture rezultirala je osnivanjem časopisa *Vikend* (1968.), koji obrađuje niz tema iz svijeta dokolice i zabave: izlete, domaći turizam, putovanja u inozemstvo, estradu, glazbu, zdravlje, hobije, modu, sport i dr.

Posljednji rad u zborniku doktorandice je Sveučilišta u Illinoisu Kate Meehan Pedrotty – “Jugoslavensko jedinstvo i olimpijska ideologija na Zimskim olimpijskim igrama u Sarajevu 1984. godine” (str. 343. – 369.). Rad analizira sve segmente planiranja Olimpijskih igara – najvećega sportskog i turističkog događaja u Jugoslaviji, njihov uspjeh i provedbu, ali poseban naglasak stavlja na financijsku konstrukciju. Financiranje igara izazvalo je velike međurepubličke napetosti i optužbe o nepotrebnom trošenju republičkoga i saveznoga novca. Upravo te sukobe autorica smatra ključnim trenutkom povijesti Jugoslavije, koji je pokazao svu složenost unutarnje situacije koja će na kraju dovesti do raspada države.

Kao zaključak zbornika objavljen je rad profesora Kalifornijskoga sveučilišta u San Diegu Patricka Hydera Pattersona “Jugoslavija kakva je nekad bila. Što su turizam i dokolica značili u povijesti socijalističke federacije” (str. 373. – 408.), u kojemu autor promišlja povijest turizma komunističke Jugoslavije stavljajući ga u ekonomski, društveni i socijalni kontekst, koristeći se recentnim teorijskim i konceptualnim pristupima temama turizma i

povijesti dokolice. Sintetizira posebnosti turizma druge Jugoslavije te ih uspoređuje s njemu sličnima i interpretira glavne struje turističkoga iskustva u Jugoslaviji, obogaćujući tako zbornik završnim promišljanjima. Prema Pattersonovu mišljenju, ključno je pitanje važnosti turizma za jugoslavensku državu i društvo u cjelini, a smatra da bi "Jugoslavija bez procvata turizma koji se dogodio 1960-ih i 1970-ih doista bila prilično drugačije mjesto, a komunističko bi vodstvo imalo ograničenije izgled" (str. 397.).

Predstavljena publikacija vrijedan je doprinos suvremenoj hrvatskoj historiografiji, popunjavajući praznine u istraživanju povijesti komunističke Jugoslavije, a poglavito povijesti njezine svakodnevice i života običnih ljudi. Zbornik *Sunčana strana Jugoslavije* odgovara na brojna pitanja povijesti hrvatskoga turizma (80% jugoslavenskoga turizma otpada na Hrvatsku), povijesti dokolice i slobodnog vremena, kulture putovanja i godišnjih odmora, ali otvara i mnoga pitanja za daljnja istraživanja. Zbog širine i aktualnosti svoje tematike knjiga će pronaći publiku u široj kulturnoj javnosti, ali posebno značenje ima za studente povijesti i povjesničare koji se bave proučavanjem povijesti komunističke Jugoslavije, dajući im uvid u manje istražen i često zanemaren segment povijesti – povijest svakodnevice.

LIDIJA BENCETIĆ

Vera KATZ, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945. – 1953.*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2011., 432 str.

Kako se autorica osvrnula u "Predgovoru", ratovi devedesetih poremetili su neka temeljna istraživanja, pa smo za znanstvenu produkciju komunističkoga razdoblja ostali uvelike zakinuti.

U "Uvodu" (str. 9. – 22.) predočila je što je istraživala, kako i zašto. Prvo je poglavlje naslovljeno "Mjesto i uloga Bosne i Hercegovine u socijalističkoj Jugoslaviji" (str. 23. – 77.). Nepuna petina (19,9%) teritorija Jugoslavije pripadala je Bosni i Hercegovini (BiH). Naslijeđeno gospodarstvo bilo je veoma nepovoljne strukture, bez valjanih proizvodnih kapaciteta, a masovno; radna je snaga trošena u neproduktivnoj poljoprivredi. Zemlju je pogodila golema ratna šteta i veliki demografski gubitak od 379 000 stanovnika. Godine 1948. prosječan stanovnik BiH imao je samo 23 godine, no predviđao mu se najkraći životni vijek na jugoslavenskoj razini, osam godina kraći od prosječnog. Uza sve to išlo je i katastrofalnih 44,87% nepismenih, osobito poražavajući postotak u ženskom dijelu populacije. Nešto radnika radilo je u drvenoj industriji i rudarstvu, građevinarstvu, trgovini i drugim granama, ali premalo. Nacionalno gledano, rastao je broj Srba i Muslimana, na drugoj strani opadao broj Hrvata. Autorica vjeruje da je BiH bila namijenjena uloga primjera u rješavanju teških i opterećujućih nacionalnih pitanja.

Drugo poglavlje nosi naslov "Narodna vlast i proces strukturalne transformacije u Bosni i Hercegovini" (str. 78. – 196.). Hrvatsko-srpski konflikt lomio se na pitanju BiH. To je jedan od razloga zašto je ona izdvojena kao federalna jedinica, a ne autonomna pokrajina, i zašto se promicala ideja njezine višestruke pripadnosti. Znali su kreatori nove politike da im za provedbu svih planiranih akcija treba zakonska regulativa. Često se pri tome moralo služiti zatečenim ustrojem stare organizacije, od ljudstva do papira. Bilo je tu i dijaloga s vjerskim zajednicama, ali prilično neiskrenog. Rijetko otvoreno govore o komunizmu, socijalizmu, Partiji, sve do 1948. godine. Moglo je to unutra djelovati, ali nitko izvana nije bio u nedoumici gdje se pozicionirala i kamo pripada Jugoslavija. Još tijekom ljeta 1944.